POSUDEK

na diplomovou práci:

Urbaníková, Eva: *CFCO ako prostriedok kolektívnej pamäte v Konžskej republike*. Praha: ÚESEBS FF UK, 2025. Vedoucí práce: Mgr. Vojtěch Šarše, PhD.

• AΦ •

Předkládaná diplomová práce se věnuje železniční trati Kongo-Oceán (CFCO). Trať se stavěla mezi lety 1921 a 1934 v dnešní Konžské republice. Autorka se zabývá jak její historií, ale i jejím místem v historické paměti současných Konžanů. Učinit ze železnice středobod analýzy paměťových studií považuji za velmi dobrý tah. A vzhledem k současné relevanci postkoloniálních studií považuji zpracované téma za relevantní a hodné zájmu.

Práce je přehledně členěna, a aj keď nie som slovenským hovorcom, napsána srozumitelným jazykem, byť samozřejmě i zde je co zlepšovat (méně opakování, používání pomlčky namísto spojovníku u stránkování). Práce dokládá autorčinu obeznámenost s tématem a rozhled, což souvisí s vhodně zvolenými obrázky pro ilustraci. Autorka vychází z anglických i francouzských zdrojů a k naplnění cílů práce podnikla devět rozhovorů ve francouzštině. Co rozhodně obdivuji, je šíře materiálů, které autorka zvládla zpracovat. Autorce není cizí ani angažovaný postoj – její práce je prostředkem, jak dát hlas potlačené paměti Konžanů. Zřetelný morální postoj je dokladem toho, že své bádání myslí vážně.

Autorka je široce rozkročena mezi historií a společenskovědním studiem paměti. První dvě kapitoly vycházejí z již publikované literatury a představují spíše klasicky pojatý historický exkurz o dějinách Konžské republiky a výstavby CFCO, což by odpovídalo žánrům jako dějiny států, kolonialismu nebo železniční dopravy. K historické části nemám žádné výhrady, protože srozumitelně, byť někdy až příliš detailně seznamuje čtenáře s předmětem studia. Co je lokomotiva typu 2-8-2 a proč to čtenář potřebuje vědět? Takovou otázku by bývalo bylo lepší položit si na více místech.

Dvě kapitoly navazující jsou rámované paměťovými studii. Autorka se snaží podchytit celou řadu fenoménů: hudební a vizuální reprezentace, monumenty a památníky, státní politiku, turismus, a nakonec i paměťové reprezentace samotných Konžanů. Mám za to, že příliš ambiciózním záběrem si autorka zabránila tomu, aby u každého z témat zůstala déle a nabídla nějakou hlubší analýzu. Právě tyto dvě kapitoly považuji za problematickou část celé práce, a toto stanovisko bych rád dále rozvedl.

Ze všeho nejvíc mi chyběla obšírnější, a hlavně systematická diskuse konceptuálního aparátu paměťových studií a postkolonialismu. Různé koncepty jsou sice čtenářstvu představeny (nekropolitika, paměť každodennosti, tichá paměť, postkoloniální amnézie…), nicméně k nim se autorka uchyluje podle potřeby, aby s nimi intervenovala do sebraného materiálu. Autorčin postup nepovažuji za úplně šťastný. Zdá se, že si různé koncepty vybírá k podpoření vlastního. Jistá tenze vzniká i mezi autorčinými historizujícími/faktickými verdikty a jednotlivými instancemi paměti Konžanů. Autorka nikde nerozebírá, jak rozumí vztahu mezi studiem historie a studiem paměti.

S autorkou se shodnu na zvrhlosti koloniální exploatace a na tom, že koloniální systém se transformoval do současných, mnohdy nerovných vztahů mezi nástupnickými státy koloniálních velmocí a bývalými koloniemi. Jenže autorčino silné a kritické stanovisko informované postkoloniální teorií s jasně přisouzenými rolemi jí, podle mého soudu, zabraňuje provést důkladnější analýzu. Vzniká tak situace, kdy teoretický aparát slouží autorce k potlačování víceznačností materiálu, a ten se naopak o to výrazněji hlásí o slovo. To vede k rozličným pnutím v textu.

Tak např. Francouzský institut ukazuje jako reprezentanta soudobého kulturního neokolonialismu. Jeho aktivity kategoricky lící jako „postkoloniální kolonizaci paměti“, což se mj. projevuje bagatelizací koloniálního násilí (s. 51–52). Později autorka představí konžského kulturního pracovníka Hassima Talla Boukamboua a jeho výstavu usilující o zachycení a zachování paměti Konžanů. Výstava je líčena jako legitimní snaha, která není součástí vnější neokoloniální intervence. Jenže výstavu pořádal Francouzský institut (s. 53). Je tedy výstava stále legitimní, i když je pořádána neokoloniálním subjektem?

Jinde autorka zmiňuje současné turistické výlety po trati CFCO. Autorka se k výletům staví kriticky, protože turistické materiály prezentují trať jako „přírodní a dobrodružný prostor“, ale absentuje v nich zmínka o „utrpení tisíců afrických dělníků“ (s. 51). Jenže organizátorem je Konžan, který autorce sám zmíní, že se turistům výkladu o problematické minulosti dostane (ibid). To je ale pro autorku málo, protože turistický přístup podle ní normalizuje zapomínání problematické minulosti. Jenže z takového stanoviska plynou otázky, které si autorka neklade. Není náhodou zapomínání integrálním tématem paměťových studií? A nestálo by za to ho více rozebrat?

A není autorka sama se sebou v rozporu, když v úvodu píše, že jejím cílem nebylo za Konžany hovořit, ale „vytvořit prostor pro jejich hlasy“ (s. 10)? Namísto snahy badatelsky zachytit pestrost paměti, autorka Konžany na více místech, zdá se, opravuje a říká jim, co je a co není správné s vlastní pamětí dělat, jak a kdy zapomínat. Chtěl-li bych zaujmout obdobné, radikálně kritické stanovisko, pak bych si položil v práci absentující otázku, nakolik se autorka z pozice bílé vzdělané Evropanky považuje povolaná mluvit za Konžany. Autorčin hlas totiž zaznívá výrazně na více místech. Například ve čtvrté kapitole, kde prezentuje úryvky z jednotlivých rozhovorů, které vykládá v intencích vlastního kritického rámce. Není i to projev neokolonialismu, případně vlastní epistemické nadřazenosti? Potřebují Konžané autorku, aby za ně mluvila? Na jakém základě si autorka osobuje zastávat roli mluvčí, kterou zároveň upírá jiným nekonžským aktérům?

Absentující otázka se nám ještě s větší naléhavostí vrátí v pasáži, v níž se autorka kriticky staví k hodnocení francouzského blogera zmiňujícího nehygienické podmínky cestování vlakem v Kongu. Autorka sice nachází pochopení pro blogerův diskomfort, ale jeho hodnocení podle ní „zároveň relativizuje kontext násilí, ve kterém byla trať vybudovaná“ (s. 62). Později však autorka sama popisuje jednu železniční stanici jako zanedbávanou a podléhající hygienické degradaci. „Tento stav je alarmující nejen z pohledu veřejného zdraví, ale i z perspektivy důstojnosti veřejného prostoru,“ píše (s. 71). Jinou stanici pak popisuje jako „strašidelný dům“ (s. 72).

Jiného z Konžanů se autorka ptá, jestli se o CFCO učili ve škole. Ten odvětí, že ve škole ne, načež autorka z toho kategoricky vyvozuje: „Tento výrok jednoznačně odhaluje absenci kritické reflexe výstavby železnice CFCO v konžském školním systému.“ (s. 78). Toto

stanovisko nachází podporu v odkazu na absenci CFCO ve školních osnovách (s. 49), ale není vůbec zřejmé, jestli nějaké osnovy autorka konzultovala. Naopak se zdá, že jako jediný silný doklad jí slouží paralely z jiných postkoloniálních společností jako Keňa, Alžírsko nebo Brazílie (s. 49–50). Později se od jiného komunikačního partnera dozvíme, že se o CFCO píše ve školních učebnicích (s. 83). Tento rozpor ale autorka přechází.

Příznačná je i analýza populární písně: „Text písně je převážně v jednom z národních jazyků (pravděpodobně lingala, nebo kituba), což může představovat interpretační výzvu pro nekonžského posluchače, protože bez znalosti jazyka není její význam přímo srozumitelný“ (s. 48). Jednak takové tvrzení vychází z neudržitelné relativistické představy, že překlad z jazyka do jiného nabízí pramalé možnosti porozumění. Jednak to představuje výzvu autorčině vlastní pozici. Ovládá autorka konžské národní jazyky? Z citované pasáže to vypadá, že spíše nikoliv. V práci svoji případnou obeznámenost nedeklaruje, což by měla. Pokud skutečně konžské národní jazyky nezná, pak o to hůře vyniká její pozice.

V pasáži o jiné populární písni autorka píše: „Samotná píseň se vyznačuje pomalým rytmem, emotivním zpěvem a textem v konžském jazyce, což jí dodává pietní rozměr a činí z ní silné svědectví o utrpení předků, kteří během výstavby železnice zemřeli (s. 49).“ Zastávala-li autorka relativistické stanovisko v otázce interpretace hudebního textu, zde naopak vyniká univerzalistický předpoklad, že barva hlasu nebo rytmus písně mají univerzální povahu.

Nosnost ani jednoho z přístupů není nijak obhájena. Vzhledem k autorčině kritičnosti bych rád zdůraznil, že relativismus i univerzalismus mohou být vnímány v kontextu postkoloniálních studií problematicky. Relativismus přílišným důrazem na jinakost – třeba nemožností překladu – vede k exotizaci, univerzalismus naopak popírá kulturní specifika a vyvlastňuje hlas. Jedno i druhé může být vnímáno jako projev nadřazenosti a přezíravosti. Nastíněnému dilematu se nedostává žádné diskuse.

Rovněž by stálo za to lépe promyslet, nakolik je postkoloniální dualistické rámování mezi aktivním ex-impériem a závislém subjektu vhodné ve chvíli, kdy se začne hovořit o prioritách konžské politické reprezentace (s. 73, 85). Takové rámování nezní přesvědčivě ve chvíli, kdy autorka v duchu postkoloniální teorie prezentuje Konžskou republiku jako pasivní subjekt podléhající zájmům Francie.

Jeví se mi to tak, že autorka byla schopna sebrat ohromné množství materiálu a napsat práci odpovídající délky. V tomto ohledu chci autorce vyjádřit uznání. Bohužel mi přišlo, že se nechala až příliš unést psaním, takže jí uniklo množství problematických pasáží. V závěru sice píše o možnosti pluralizace paměťového prostoru (s. 104), jenže některé hlasy autorka potlačuje a zdá se, že do tohoto prostoru úplně nepatří. Nadto mi chyběla důslednější konceptuální diskuse a explicitní reflexe vlastního stanoviska. Na základě výše uvedeného navrhuji známku **dobře**.

Mgr. Nikola Balaš, PhD.
ÚESEBS FF UK